

BAKSTEEN

IMAGE EN VORM

De winkelpassage als hartslag van de stad

UITGEVER

Koninklijk Verbond van
Nederlandse
Baksteenfabrikanten

HOOFDREDACTIE

Hans de Muinck Keizer

REDACTIE EN**MEDEWERKERS**

Victor Freijser
Michiel Nieuwenhuys
Neeltje van Urk
Bart de Vries

PRODUKTIE-**COÖRDINATIE**

Adviesbureau Hollander en
Van der Mey B.V., Den Haag

ART DIRECTION

Kees van de Wiel, Den Haag

VORMGEVING

Studio Tigges bNO, Voorburg

ZETWERK

Textpresse, Almere

LITHOGRAFIE

Nederlof Repro, Cruquius

DRUK

De Grafische, Haarlem

REDACTIE-ADRES

Koninginnegracht 95
2514 AK Den Haag
070-3549000

**ADRESWIJZIGING OF
VERZOEK OM TOEZENDING**

Richten aan het Koninklijk
Verbond van Nederlandse
Baksteenfabrikanten,
Postbus 51, 6994 ZH De Steeg
08309-59110
ISSN 0925-5923

Baksteen is een uitgave van het
Koninklijk Verbond van Neder-
landse Baksteenfabrikanten
(KNB), Postbus 51, 6994 ZH
De Steeg. Het wordt in control-
led distribution toegezonden aan
architecten(bureaus) en stede-
bouwkundigen, tuin- en land-
schapsarchitecten, opdracht-
gevers in de bouw, ONRI-leden
centrale en lagere overheids-
instellingen, aannemers
(VG-Bouw en NVOB-leden),
HIBIN-leden, onderwijsinstel-
lingen en researchinstituten,
(vak)pers en relaties van KNB.
Copyright © 1993 KNB.

Het overnemen van artikelen als
bedoeld in artikel 15 van de
Auteurswet is niet toegestaan.

KORT NIEUWS**3****NIEUWE HULPMIDDELEN VOOR DE ARCHITECT****4**

In maart 1991 bracht KNB een tekenhulpmiddel voor architecten en constructeurs op de markt: het BRIK-computerprogramma (CAD-module). Hiervan is onlangs een nieuwe versie verschenen. Ook is er een richtlijn voor dilataties beschikbaar.

Tekst: Michiel Nieuwenhuys
Fotografie: Kees van Son

**VIJF ONTWERPERS OVER DE OPENBARE RUIMTE
EN HUN AMBITIES****6**

De inrichting van de openbare ruimte is weer onderwerp van gesprek. Wat zien jonge ontwerpers als hun opgave? Hoe denken zij over materiaalgebruik en moet er wel gesproken worden over de 'integrale aanpak'? Een ronde-tafel discussie met vijf deelnemers.

Tekst: Bart de Vries*
Fotografie: Luuk Kramer

RENAISSANCE VAN DE WINKELPASSAGE**10**

De decoratieve uitbundigheid die de Heuvel Galerie in Eindhoven siert, is terug te vinden in de straten in de binnenstad. Over architectuur en marketing, ambachtelijkheid en 'zich thuisvoelen'

Tekst: Bart de Vries
Fotografie: Sybolt Voeten

EEN IDEALE WERELD BINNEN DE OMMURING**14**

De tuinmuur is er om ongewenst bezoek van mens of dier te weren. Hij is er ook voor het esthetische plezier of als nuttige beschutting. Maar de muur heeft ook gediend om er fantasmagorische figuren en voorwerpen op te plaatsen.

Tekst: Wim Meulenkamp
Fotografie: Benthem Crowwel
Architecten, Copijn Groenadviseurs,
Jurjen Drenth, Arend Jan van der
Horst Tuinarchitectenburo,

DE RELATIE TUSSEN SCHOONHEID, FUNCTIE EN RENDEMENT**18**

Zorgvuldige architectuur die op systematische wijze aandacht geeft aan de verbanden tussen schoonheid, functies en economische levensvatbaarheid is het kenmerk van Brune Consulting.

Tekst: Walter Brune, Wolfgang Bays
Illustratie: Louis Radstaak

Schaalvergroting

In de Nederlandse baksteenindustrie heeft zich opnieuw een schaalvergroting voorgedaan. Redland PLC en Koramic Ceramic Holding N.V. hebben besloten een joint venture te vormen. De nieuwe combinatie is daarmee de grootste baksteenproducent op het Europese vasteland geworden met een jaarlijkse produktie van 650 mln wf. In het topsegment van de markt versterkte de CRH Kleiwarengroep in Roermond zijn positie door de overname van Steenfabriek Joosten Wessem.

KNB ontvangt Het Nederlandse Bouwbeeld

KNB heeft uit handen van Minister Alders van VROM 'Het Nederlandse Bouwbeeld '93' ontvangen voor het nieuwe systeem voor mechanisch opperen, waarmee de arbeidsomstandigheden van met name opperman en metselaar op de bouwplaats aanmerkelijk zullen worden verbeterd. De uitreiking vond plaats op 8 februari jl. tijdens de opening van de Internationale Bouwbeurs 1993 in de Jaarbeurs te Utrecht. Met deze toekenning wordt onderkend dat de baksteenindustrie met zijn geheel op innovatie gerichte BRIK-project duidelijk in de voorhoede zit van bedrijfstakken die een belangrijke bijdrage leveren aan de rationalisering en kwaliteit

Nieuwe brochures KNB

Ter gelegenheid van de Bouwbeurs heeft KNB een aantal brochures uitgegeven. Het gaat daarbij om een drietal constructiebrochures (ongewapend metselwerk voor draagconstructie; gewapend metselwerk als stabiliteitsconstructie; en gewapend metselwerk voor renovatie); de brochure Stadsmuren (over bakstenen geluidsmuren en -schermen); de brochure Gelijmde Baksteen (over het vermetselen met lijm mortel). Tot slot is er ook de Handleiding Dilataties in Baksteengevels beschikbaar, waarover u meer kunt lezen op blz. 4 e.v. Deze uitgaven kunt u bij KNB bestellen door de antwoordkaart in dit blad in te vullen en op te sturen.

van het bouwproces en daarbij in het bijzonder aan de verbetering van de arbeidsomstandigheden. Dit laatste wordt alom gezien als een belangrijke voorwaarde om het beroep op de ziektewet en arbeidsongeschiktheidvoorzieningen te verminderen. KNB ziet de toekenning van Het Nederlandse Bouwbeeld als een belangrijke stimulans om de toepassing van de nieuwe hulpmiddelen op de bouwplaats breed ingang te

doen vinden.

Nieuw systeem mechanisch opperen

De start van de Bouwbeurs op maandag 8 februari jl. betekende ook de introductie van het nieuwe systeem voor mechanisch opperen door KNB in samenwerking met de Nederlandse Metselaars Patroons Bond. Minister de Vries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid was daarvoor

speciaal naar de stand van KNB gekomen. Het nieuwe systeem - dat bestaat uit de onderdelen: 12-voets steenpakket, heftang, Opkar en lichtgewicht aluminium metseltafel - is ontworpen om op geïntegreerde wijze de arbeidsomstandigheden van de opperman en metselaar op de bouwplaats aanzienlijk te ver-

beteren. In zijn toespraak bepleitte De Vries een sterkere concurrentiepositie voor de arbeidsintensieve bouw en een versterking van de arbeidsparticipatie in de bouw. Hij prees de baksteenindustrie en haar partners voor de innovaties die door verbetering van de arbeidsomstandigheden de noodzakelijke voorwaarden daartoe kunnen scheppen. Het nieuwe systeem is een belangrijk resultaat van het BRIK-project dat in 1988 van start ging.

NIEUWE HULPMIDDELEN VOOR DE ARCHITECT

Nauwkeurigheid van de maatvoering en de juiste plaatsing van dilatatievoegen bepalen in hoge mate de kwaliteit van bakstenen gevels. Twee hulpmiddelen die daarbij kunnen helpen zijn onlangs door KNB beschikbaar gesteld. Het gaat daarbij om een nieuwe versie van de CAD-module en een Handleiding Dilataties.

CAD - MODULE EN DILATATIES

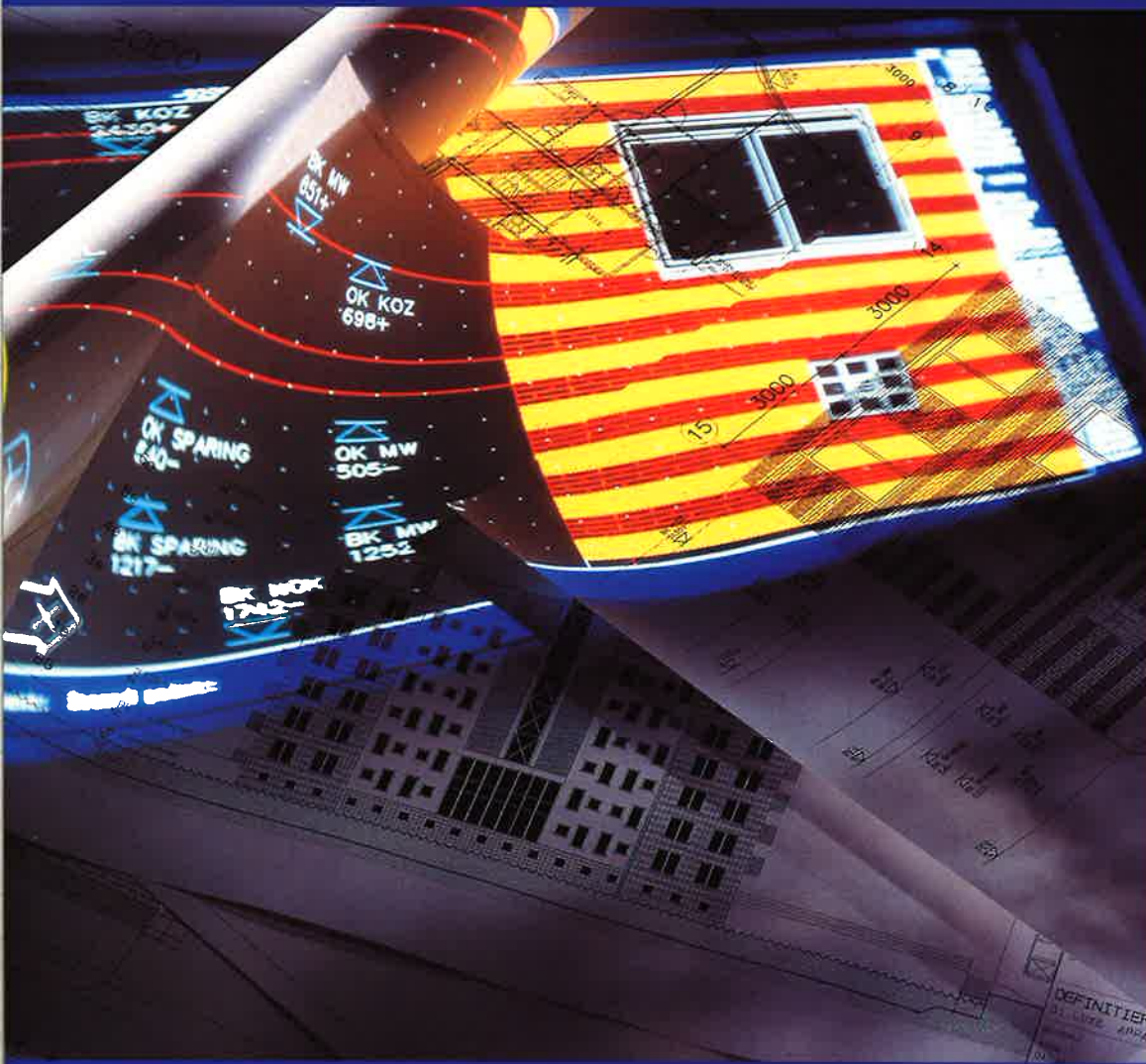
Het tijdens de bouwvoorbereiding uitzoeken en maatvoeren van bakstenen gevels is tijdrovend werk. Niet-alledaagse metselverbanden, anders dan 'halfsteens', worden daarom zelden of nooit meer toegepast. Zelfs halfsteensverband kost vaak nog te veel moeite zodat wordt uitgeweken naar wild verband, waarbij de metselaar het letterlijk zelf mag bepalen. In 1991 introduceerde KNB daarom de eerste versie van de CAD-module: een computerprogramma waarmee geveltekeningen op koppen- en lagenmaat worden gecorrigeerd, de aanzichten steen voor steen worden uitgetekend en bovendien hoeveelhedenstaten worden uitgedraaid. Het in het kader van het BRIK-onderdeel Vormgeving ontwikkelde programma is aan enige honderden aanvra-

gers toegezonden, voornamelijk architecten en docenten of studenten uit het technisch onderwijs. Het kon worden gebruikt in combinatie met twee tekenprogramma's, namelijk Arkey en AutoCAD. Inmiddels is een tweede, verbeterde versie gereed gekomen. Deze tweede versie zal door KNB aangeboden worden aan de huidige gebruikers van de eerste versie of is op aanvraag kosteloos verkrijgbaar. Nieuw is de CAD-module Straatbaksteen, waarmee bestratingsverbanden kunnen worden uitgetekend. Hoewel deze module standaard in de CAD-module voor gevelmetselwerk is opgenomen, is de module ook los beschikbaar voor ontwerpers van bestratingsplannen.

UITGEBREIDER

Bij de ontwikkeling van versie 2 is uitgegaan van uitsluitend AutoCAD versie 11 of 12 (MS DOS) als tekenprogramma waarbinnen de CAD-module draait. Een vernieuwde versie van het BRIK-programma voor Arkey is op dit moment nog niet voorzien. De nieuwe versie is binnen twee uur onder de knie te krijgen. Een floppy met een complete gebrui-

DE NIEUWE
CAD-MODULES VAN
KNB VOOR
GEVELMETSSELWERK EN
STRAATSTEEN-
VERBANDEN MOETEN
DE TERUGKEER VAN
NIET-ALLEDAAGSE
METSSELVERBANDEN
IN HET
ARCHITECTUURBEELD
MOGELIJK MAKEN

kershandleiding is onderdeel van het pakket. De nieuwe versie van de CAD-module kan willekeurige begrenzingen van openingen en gevelomtrek corrigeren. Scheve lijnen en bogen vormen geen probleem. Er bestaat een keuzemogelijkheid voor tien verschillende metselverbanden en voor negen verschillende baksteenformaten. Hiermee kunnen complete gevelaanzichten of -fragmenten worden uitgewerkt.

Nadat de gevel door het BRIK-programma steen voor steen of indien gewenst alleen in lagen is uitgetekend, kunnen met een aparte routine stenen of lagen worden gearceerd om decoraties of speklagen aan te geven. Verder kunnen lateien worden ingetekend in diverse varianten. Voorts kan de maatvoering van de gevel worden aangegeven en bestaat er de keuzemogelijkheid voor een hoeveelhedenstaat. Het programma straatsteenverbanden voorziet in een keuze van vier bestratingsverbanden, drie sierverbanden en zeven steenformaten. Na aanwijzing van het startpunt en richting van het verband wordt het bestratingpatroon uitgetekend.

DILATATIES

Terwijl het uittekenen van gevels vooral de esthetische kwaliteit van gebouwen bepaalt, zijn de dilatatievoegen een voorwaarde voor vrijwel iedere gevel om ongewenste scheuren te voorkomen. Onder invloed van temperatuurwisselingen en de daarmee gepaard gaande bewegingen van de buitenspouwbladen van metselwerk gevels, moeten deze op regelmatige afstanden 'opgeknippt' worden. Helaas krijgt het dilateren vaak niet de tijdige of noodzakelijke aandacht. Regelmatig moet ermee worden geïmproviseerd. Soms gebeurt dat zelfs in de bouwkeet vlak vóór de start van het metselen. KNB heeft daarom alle beschikbare kennis over dilatatievoegen en de wijze van aanbrengen in een aparte brochure gebundeld, 'Handleiding Dilataties in Baksteengevels'. De nu geldende richtlijn voor metselwerkconstructies, Steenconstructies TGB 1990 en de daarvan afgeleide Eenvoudige Ontwerpregels hebben daarvoor als basis gediend. Daarnaast zijn enige onderzoeksresultaten verwerkt in combinatie met de op de praktijk gestoelde ervaringsfeiten van KNB. De Handleiding Dilataties biedt

verder informatie over materiaaleigenschappen van baksteen, verschillende oplossingen voor lateien, opvangconstructies voor geveldelen, de uitvoeringen van de dilataties zelf, terwijl ook een berekeningsgrondslag en rekenvoorbeelden zijn toegevoegd. Aldoende biedt de Handleiding een overzichtelijke beschrijving van de aanpak van een dilatatieplan. Zij gaat in feite verder dan dit plan, omdat ook voor de totale gevel de noodzakelijke horizontale en verticale voegen kunnen worden aangegeven, terwijl ook aanbevelingen worden gegeven voor een juiste bouwkundige detaillering. De publikatie van de Handleiding, waarin het commentaar van een groot aantal deskundigen is verwerkt, onderstreept de noodzaak dilataties niet als een sluitpost te zien, maar als wezenlijk onderdeel van het gebouwwontwerp. De Handleiding Dilataties in Baksteengevels zal door KNB in de markt worden verspreid en is op aanvraag kosteloos verkrijgbaar.

VIJF ONTWERPERS OVER DE OPENBARE RUIMTE EN HUN AMBITIES

Nederland heeft een magere traditie in het omgaan met de openbare ruimte. Veel plekken hebben hun identiteit verloren door een rommelige opeenhoping van functies, terwijl elders de ruimte nauwelijks nog 'openbaar' is te noemen, vanwege een gevoel van onveiligheid of vijandigheid. Hoe zien jonge landschapsarchitecten hun opgave tegen de achtergrond van dit gegeven? Is het primair een inrichtingsprobleem dat is op te lossen door aankleding of gaan hun ambities verder? Een ronde tafeldiscussie met Bart Brands, Marieke Timmermans, Ton Salman en Paul van Beek. Met Alle Hosper in de rol van gelouterde ontwerper en aangever.

EEN RONDE-TAFELDISCUSSIE

Aan het begin van de discussie legt Alle Hosper, die met zelfspot de rol van moderator op zich heeft genomen, een klein boekwerkje neer met de titel 'Concept of stoffering'. Een mooi vertrekpunt voor dit gesprek, vindt Alle. Stoffering en aankleding, versiering van de openbare ruimte, het ontbreken van een overkoepelende visie of identiteit. Wat vinden de anderen daarvan?

MARIEKE TIMMERMANS: 'Ik vind dat probleem van de identiteit net een glibberig stuk zeep. Wat is identiteit? Kun je door de inrichting van de openbare ruimte een identiteit bewerkstelligen? Die glibberigheid komt volgens mij doordat het niet duidelijk is of je door het ordenen van de functies van de openbare ruimte ook het proces van de stad zelf kunt wijzigen. Want daar gaat het toch om.'

PAUL VAN BEEK: 'Ik heb daar mijn twijfels over. Je moet niet de illusie hebben dat je ad hoc oplossingen en aanpassingen echt hele-

maal uitschakelt. Je moet genoeg inventiviteit in het bedenken van je oplossingen stoppen, zodat je plan dat soort ad hoc situaties kan verdragen.'

TON SALMAN: 'Ik vind juist dat teveel problemen ad hoc worden opgelost. Gemeentediensten zijn erg verkokerd, waardoor er chaos ontstaat in de stad. Die staat herkenbaarheid en identiteit in de weg. We moeten in Nederland proberen samenhang in het beleid ten aanzien van de openbare ruimte te krijgen, zodat je een identiteit kunt creëren.'

BART BRANDS: 'Wat ik vooral zie, is dat de ene gemeente zich zoveel mogelijk van de andere wil onderscheiden. Binnen één en dezelfde gemeente gebeurt dat zelfs van straat tot straat. Soms denk ik weleens dat de laatste jaren elke zich respecterende gemeente in Barcelona is geweest. In de concurrentiestrijd

Inrichting openbare ruimte Gemeente Doorn

tussen gemeenten is de inrichting van de openbare ruimte een middel in de strijd geworden, allemaal om zich een identiteit toe te eigenen.'

CULTUUR

Moet de cultuur van het omgaan met de openbare ruimte worden veranderd? Alle noemt Barcelona als voorbeeld. Door geld te investeren in de openbare ruimte, en niet in sociale woningbouw zoals in Nederland, wordt er een proces op gang gebracht waarvoor private investeerders worden aangetrokken.

MT: 'Wat er in de openbare ruimte gebeurt, is een gevolg van wat er in de hele stad gebeurt. Kun je dat wel met inrichting sturen? Het probleem zit 'm in het gebruik en functioneren van de hele stad.'

AH: 'Maar door die openbare ruimte essentieel anders in te richten heb je invloed op de manier waarop de stad functioneert.'

'WAAROM IS ER DIE ANGST VAN DECORATIE TE WORDEN BESCHULDIGD? IN NEDERLAND WORDT EEN KROM PAD DAT OOK RECHT KAN PER DEFINITIE ALS ONZIN BESTEMPELD'

PvB: 'Dat geloof trekt mij wel aan.'

AH: 'En ben je dus wel degelijk bezig met het beïnvloeden van het proces van de stad.'

Maar Marieke is niet helemaal overtuigd. Het netjes verzorgen van prullenbakken en het ordenen van de anti-parkeerpaaltjes lost volgens haar de problemen niet echt op. Zij hecht waarde aan een benadering die het totaal in aanmerking neemt: de bebouwing en de ruimte daartussen. Het is voor Alle een goed moment om te vragen naar ieders opvattingen over de opgave die de openbare ruimte stelt.

PvB: 'Je gaat niet op elke straathoek 'Barcelona doen'. Als ontwerpers hebben we een soort opdracht om onze opdrachtgevers dat te laten begrijpen. Wij zijn nu in Rotterdam bezig onder het spoorwegviaduct, een plek met veel betekenissen. We zijn begonnen met een stedenbouwkundig concept, waarbij we heel erg ons best hebben gedaan om de boel leeg te houden. Pas nadat dat is geaccepteerd kunnen we gaan aankleden.'

Zijn opmerking over het aankleden ontlokt echter een levendige uitwisseling van opvattingen over steden in het algemeen en Rotterdam en Amsterdam in het bijzonder. Amsterdam heeft in de 17e eeuw al zoveel cadeau gekregen, meent Paul, dat de rest daar gemakkelijk op kan leunen. Zelfs als het louter om stoffering gaat, voegt Marieke daaraan toe.

BB: 'Maar stel je nu een stad voor die niet over zo'n intrinsiek kapitaal beschikt. Kun je het dan wel met stoffering redden?'

MT: 'Ik vind dat Rotterdam juist door het ontbreken van de gegevens van Amsterdam een soort vrijheid biedt die er elders vaak niet is.'

PvB: 'Ik heb ook de sterke overtuiging dat Rotterdam het heel erg verdient. Er liggen in de openbare ruimte een paar grote kansen.'

'OVER ALLES WAT MET DE
PERSOONLIJKE POËZIE VAN EEN
OPLOSSING HEEFT TE MAKEN, KUN JE
BETER NIET PRATEN, MAAR GEWOON
DOEN'

Het gaat er niet altijd om te scoren of iets Barcelonees te doen. Maar de stad heeft het nodig een paar heel goede openbare ruimten te hebben.'

OPDRACHTGEVER

Opdrachtgevers, zo valt te beluisteren, weten vaak niet wat de consequenties van hun vragen zijn. Houden de ontwerpers hier aan tafel daar rekening mee? Helpen zij hun opdrachtgevers bij het formuleren van de feitelijke vraag, wil Alle weten. Bart Brands blijkt dat in de praktijk te doen. Hij steekt veel energie in het omschrijven van de opdrachten en het verduidelijken van de stap van planologisch denken naar de gevolgen op straat. Paul van Beek is terughoudender. Hij wil niet altijd de ambitie van zijn opdrachtgever ter discussie stellen. Alle zegt zelden een opdrachtgever te ontmoeten die een visie op zijn stad ontvouwt. Eigenlijk zou een ont-

werper een consistent beeld van de stad moeten oproepen, waaraan zijn opvattingen over het functioneren van die stad zijn ontleend. Marieke Timmermans vraagt retorisch wie een opdracht niet zo benadert. Dus komt de vraag aan de orde welke technieken daarvoor gebruikt kunnen worden. Wie maakt er bijvoorbeeld gebruik van referentiebeelden als verbeelding van de eigen ideeën en opvattingen?

MT: 'Wij werken nooit met referentiebeelden.'

PvB: 'Ik vind dat ook heel gevaarlijk.'

MT: 'Er ligt toch elke keer weer iets nieuws, waarvoor nog geen referentiebeelden bestaan. Referentiebeelden zijn een vorm van zwakte. Ik vertel ze een verhaal.'

BB: 'Maar je kunt er wel andere dingen mee aantonen. Bijvoorbeeld als je wilt laten zien

Straatbaksteen moet straten in centrum van Doorn verlevendigen

---

'DE TRADITIE IN NEDERLAND
BESTAAT UIT BIJ DE BUREN KIJKEN
EN DAT NAÄPEN'

---

hoe het eruit ziet als er eens niets gebeurt. Wat dan ook kwaliteit is.'

TS: 'Ik geloof dat je wel beelden kunt gebruiken, maar ze voldoende moet relativieren, om duidelijk te maken dat je over een eigen en specifieke opgave praat.'

MT: 'Referentiebeelden fixeren de aandacht veel te veel op het beeld. Een goed ontwerp zegt iets over de manier waarop mensen zich in de openbare ruimte bewegen, wat er gebeurt, wat er méér gebeurt.'

AH: 'Maar wat is dat méér? Meestal wordt dat alleen vertaald in decoratie.'

TS: 'Decoratie wordt meestal direct veroordeeld als het niet onmiddellijk als functioneel kan worden benoemd. Maar ik vind dat functioneel een veel bredere vertaling moet hebben. Functioneel is ook door vormgeving uitdrukking geven aan karakter, de kwaliteit ter plekke.'

MT: 'Ik vraag me af waarom er toch altijd die neiging bestaat om vormgeving te beoordelen op grond van functies? Waaróm altijd die angst van decoratie te worden beschuldigd? Waarom mag dat niet? In Nederland wordt een krom pad dat ook recht kan per definitie als onzin bestempeld.'

BB: 'Dat klopt. Landschapsarchitecten moeten altijd en vooral functioneel nadenken. Leg je onverhoopt een pad in een slinger, dan wordt er eerst gevraagd wie dat moet betalen en als het mooi wordt gevonden, dan halen ze er direct een kunstenaar bij!'

AH: 'Over alles wat met de persoonlijke poëzie van jouw oplossing heeft te maken, kun je hier maar beter niet praten. Je moet het maar gewoon doen!'

PvB: 'Soms kan ook het superrationele heel poëtisch zijn.'

TS: 'Ik vind het geen probleem om ook poëtische elementen te verklaren. Eigenlijk is het niet goed als je het niet op een of andere

manier voor jezelf op aannemelijke manier rationeel kunt verklaren.'

MATERIAALGEBRUIK

Materiaalgebruik zorgt soms voor bevestiging van wat 'hoort' op een plek. Daardoor komt het voor dat het niet te zien is dat een plek 'nieuw' is. Alle signaleert zowel in het buitenland als in Nederland een schijnbaar tegenstrijdige behoefte aan bevestiging van de traditie en zoeken naar vernieuwing. Hoe zien de deelnemers aan het gesprek dat?

TS: 'Het ontkennen dat iets nieuw is, vind ik de enige echt verkeerde houding die je kunt aannemen. Je hebt traditie en vernieuwing nodig, die twee begrippen bestaan dankzij elkaar. Met het louter teruggrijpen op beelden van vroeger houdt je een traditie regressief in stand.'

MT: 'Wil iemand even uitleggen wat traditie is?'

PvB: 'Traditie? Dat betekent in Nederland: omschoffelen.'

MT: 'Of bij de burens kijken en dat naäpen. Dat is hier traditie!'

PvB: 'Dat telkens maar weer opnieuw beginnen, omschoffelen, het gebrek aan respect voor het verleden, dat leidt in Nederland tot die armoede in de openbare ruimte.'

MT: 'Je moet streven naar een zekere vrijheid van gebruik van de openbare ruimte, een mate van onafhankelijkheid van de traditie van een plek.'

PvB: 'Maar neem bijvoorbeeld baksteen. Dat is weliswaar een vrij traditioneel materiaal, maar je kunt er in tegenstelling tot andere materialen wel veel meer nieuwe dingen mee doen, met kleuren bijvoorbeeld of glazuren. Met de keuze voor baksteen kun je laten zien dat je traditie respecteert, maar dat we wel in 1993 leven.'

BB: 'Dat kan ook door de vorm van de steen te veranderen, dat is een heel vernieuwende vorm van met baksteen omgaan. Dat spreekt mij meer aan dan rare kleurtjes.'

DE DEELNEMERS

Marieke Timmermans

(Buro Tedder/Timmermans, Scheveningen) omschrijft de vakopvatting van haar bureau als 'een compositie met schoonheid en beleving als belangrijkste legitimaties. Een plan moet gebruikers hun weg laten vinden, het gebruik niet opleggen, maar juist vrijheid mogelijk maken'. Bureauwerk bestaat uit het vormgeven van buitenruimten, het leveren van visies, advisering en workshops en lezingen. Twee projecten zijn het Joubertplantsoen (Den Haag) en het Mercatorplein (Amsterdam).

Ton Salman (Köther & Salman architecten, Amsterdam)

voemt sinds 1989 een bureau met Pim Köther. Beiden werkten voorheen bij Mecanoo, waarbij ze waren betrokken bij de herinrichting van de binnenstad van Groningen en de openbare ruimte van Prinseland in Rotterdam. Het bureau was winnaar van de internationale woningbouwprijsvraag EuroPan 1.

Bart Brands (Bureau B+B Stedebouw en landschapsarchitectuur, Amsterdam)

over het bureau: 'een zoekende houding, inspiratie door de eigenheden van de plek en de gestelde vraag'. Bureau B+B gaat uit van visievorming en ontwerp; enerzijds denken in grote lijnen, anderzijds uitdetaillering van de ideeën. Recente projecten: Hofplaats in Den Haag en visies op inrichting van de binnensteden van Breda, Hilversum en Den Bosch.

Paul van Beek (West 8 landscape architects, Rotterdam)

zegt over het werk van het bureau: 'gespecialiseerd in ontwerpen voor openbare ruimtes en ontwerpen voor groen'. Het bureau werkt thans aan de markt en het metrostation in Rotterdam, de groenstructuur voor Schiphol en parken in Delft en Den Haag.

Alle Hosper

is sinds kort zelfstandig gevestigd in Haarlem. Daarvoor onder andere bij Bureau B+B en betrokken bij vele projecten in diverse steden in Nederland, waaronder De Kern Gezond in Den Haag in het kader waarvan een speciale straatbaksteen werd ontwikkeld.

Winkelcentrum-architectuur die misschien wel dankzij de eruptie van vormen, decoraties en reliëfs in het baksteenmetselwerk zorgvuldig is ingebed in de stedelijke structuur van de Eindhovense binnenstad

W e lopen met de twee gebroeders Joosten langs langs de zalmkleurige gevelwand. Paul Joosten, de keramist in het gezelschap, trekt ons aan de arm naar zich toe. 'Daar, kijk daar,' fluistert hij terwijl hij een roetige plek aanwijst, 'da's van jeugd of zwervers die een klein vuurtje

hebben gestookt, hè, doet toch 'n beetje pijn.' Zijn broer die zich achter ons bevindt, maar de opmerking niettemin opvangt, zegt vergoelijkend: 'Die dingen gebeuren toch, daar kun je niets tegen doen.' Het is koud in Eindhoven. De binnenruimten van de Heuvel Galerie oefenen een bijna onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. Maar we zetten onze rondgang voort. Langs de entree naar het Muziekcentrum met z'n hoge bakstenen pilasters en glazen koepel. Wijzen op puntgevels, de koperen strippen tussen de afzonderlijke puien, de dakkapellen. Kortom, het geheel dat architect en project-supervisor Walter Brune uit Düsseldorf ontwierp, en waarvan de Volkskrant opmerkte dat het was opgetrokken met 'Belgische kleurrijkdom, Duitse degelijkheid en Hollandse netheid'.

RENAISSANCE VAN DE WINKELPASSAGE

MARKETING EN ARCHITECTUUR

De Joostens zijn steenbakkers van vader op zoon. Hun grootmoeder begon, samen met haar broer, een steenbakkerij. De kleinzoons kwamen in het vak terecht nadat hun vader op jonge leeftijd overleed. Na elk 12 jaar in aparte steenbakkerijen te hebben gewerkt, opereren de broers Joosten nu gezamenlijk. Hun 'Kleiwarenfabriek Joosten Kessel' maakt sedert enige jaren tezamen met Kleiwarenfabriek Buggenum en Façade Beek en recent Joosten Wessem deel uit van de CRH Kleiwarengroep. Zij omschrijven hun bedrijf als een specialiteitenfabriek. Met liefde bezien beiden hoe hun Venetië-steen de gevels van de Heuvel Galerie siert.

gebakken van de klei die uit de bouwput van de Heuvel Galerie werd gegraven. 'De klei voor deze steen is een mengsel van geel en fel-rood bakkende kleisoorten,' verklaart hij. 'De rood bakkende klei hebben we moeten zoeken op de markt.' Het creëren van kleuren en het produceren van afwijkende formaten, in

'DE HEUVEL GALERIE IS GEBOUWD
VOOR DE MAN IN DE STRAAT. DE
MENSEN MOETEN ERVAN HOUDEN EN
ER WILLEN UITGAAN'

Gevraagd naar de typische eigenschappen van de Venetië-steen raken de broers eerst nauwelijks uitgesproken over de manier waarop de steen zich 'gedraagt' in het project: de kleur, de uitstraling, het warme. Maar ook technisch: 'Anders dan de meeste strengpersstenen is de Venetië-steen niet vacuüm vervaardigd. Met andere woorden, de klei is niet ontluicht.' De voordelen zijn volgens Joosten, dat de gebakken scherf een veel natuurlijker structuur heeft, die voor een betere wateropname en -afgifte zorgt. 'Ook de hechting met de specie is beter.' Hij roemt verder de vorstbestendigheid van de steen, waarop hij bereid is een eed te zweren.

SAMENWERKINGSVERBAND

Verderop in Eindhoven haalt Rob van Aken, architect van het Muziekcentrum in de Heuvel Galerie, herinneringen op aan zijn samenwerking met Walter Brune, die door de gemeente was aangetrokken op grond van zijn internationale ervaring met het ontwerpen van winkelcentra in binnensteden. 'We hebben in een vroeg stadium een samenwerkingsverband gesloten en afgesproken wie wat zou doen. Ik ben hoofverantwoordelijk voor het Muziekcentrum geweest, terwijl Brune het winkelcentrum heeft ontworpen. Daarnaast is Brune verantwoordelijk geweest voor de hele stedenbouwkundige inpassing

ERUPTIE

De Heuvel Galerie heeft sinds de opening in het najaar van 1992 haar voor- en tegenstanders gekregen. Beschuldigingen over retro-stijl, imitatie en nostalgie worden afgewisseld door complimenten voor de winkelcentrum-architectuur die ook nog eens zorgvuldig in het stadshart is geïntegreerd, met aandacht voor de plaatselijke context en een eruptie van vormen, decoraties en reliëfs in het baksteenmetselwerk. De stenen werden speciaal ontworpen voor dit project door Joosten Kessel, ook al vertrouwt Paul Joosten ons toe, dat de kleur van de steen in rudimentaire vorm al bestond. Hij maakt ook korte metten met de mythe dat de stenen zouden zijn

samenhang met een zeer hoge kwaliteit, vormen het hart van het specialiteitenbedrijf van de Joostens. Het moederbedrijf CRH heeft daarvoor een bewuste keuze gedaan. H. Joosten: 'Wij krijgen regelmatig architecten op bezoek die met suggesties of vragen komen. Meestal gaat het om een bepaalde kleur, soms vragen ze ook alleen maar of iets kan. Die gesprekken gaan we aan op basis van onze kennis over kleisoorten, hoe die zich gedragen in het stookproces, hoe je dit kunt beïnvloeden, wat wel en wat geen goede kwaliteit oplevert. Wij zullen bepaalde opdrachten categorisch weigeren als we naar ons gevoel onverantwoorde concessies aan de kwaliteit moeten doen.'

van het project. Alle werktekeningen van de vele detailleringen hebben wij weer voor onze rekening genomen.' Wat vindt een Nederlandse architect van de historiserende aspecten van dit project? 'Ik heb gemerkt dat ik toch verschillende opvattingen heb over hoe je logisch omgaat met baksteen. Baksteen is voor mij: stapelen. Voor alles wat je niet met stapelen kunt bereiken, moet je geen baksteen gebruiken. Ik ben er voor om materialen op een eerlijke manier te gebruiken en geen schijnconstructies te gebruiken.'

ONTWERPFILOSOFIE

Niet het maken van architectonische schoonheid, geen spannende stedelijke ruimten met uitdagingen voor het scherpzinnige intellect. Architectuur voor de mensen. De sleutelwoorden: kunstzinnigheid, ambachtelijkheid en natuurlijke materialen. In zijn zeer ruime werkkamer boven de Kö Galerie in Düsseldorf legt Walter Brune de ontwerpfilosofie van Brune Consulting bondig uit, terwijl wij nippen aan de koffie die ons geruisloos op een zilveren schaalje is aangereikt.

'Het bouwen van een complex als de Heuvel Galerie kun je beschouwen als een harttransplantatie. Wij werken in elke stad dan ook in de geest van de plek. Wij willen niet iets wezensvreemds in die omgeving brengen. De

'WIJ HEBBEN GEEN BOODSCHAPEN
WILLEN DE WERELD NIET
VERBETEREN, ALS ARCHITECT ZIJN
WE EVENVEEL IMAGE-MAKER ALS
VORMGEVER'

Heuvel Galerie is een gebouw voor de man in de straat. De mensen moeten ervan houden, ze moeten er willen verblijven, uitgaan. Wat is het leven van de stad? Dat is shopping en uitgaan. Dat is de hartslag van de stad. De architect moet met die werkelijkheid rekening houden. Wij geven in onze ontwerpen geen commentaar op de context, wij sluiten op een moderne wijze aan op de historie van de omgeving. Wij hebben geen boodschap, wij willen de wereld niet verbeteren. Wij staan in dienst van het commercieel concept en doen dat op een dusdanige manier dat het de mensen behaagt. Wij passen ons aan de fantasie van de gebruiker van het gebouw aan. Ja, wij zijn als architect evenveel image-maker als vormgever!

Kritiek op zijn ontwerp - retrostijl, kneuterigheid, commercialiteit - wijst Brune van de hand. 'Dat zijn begrippen van de academici en niet relevant voor de man in de straat. Er was een tijd dat architecten bouwkunst maakten. In onze tijd komt architectuur steeds meer uit de catalogus. Ik wil bouwkunst, die wordt gevoed door kunstzinnigheid en ambachtelijkheid, laten terugkeren, maar dit wel op

een 'moderne' manier uitvoeren. En dat moet op een schaal en op een niveau gebeuren die door de doelgroep van het project wordt begrepen en waarbij zij zich thuisvoelen. Daarvoor gebruiken wij veel verschillende elementen, ook bijvoorbeeld beeldende kunst. In de Heuvel Galerie vind je sculpturen, schilderijen, mozaïeken, fonteinen. Wij hebben bewust niet gekozen voor kunst uit het museum, dat wilde de directeur van het Van Abbemuseum graag, maar dat laat alleen maar zien dat hij het niet begrijpt. Als mensen Kunst willen zien, gaan ze maar naar het museum. De Heuvel Galerie is niet anders dan een overdekt stuk stad, de kunst die wij hebben toegepast moet voor al die mensen die de stad gebruiken begrijpelijk zijn.'

Marketing is een hecht onderdeel van het vakmanschap van de architect Brune. Vroeger zorgde dit voor heftige discussies onder vakbroeders. Tegenwoordig ziet Brune dat zijn specialisme wordt onderkend door illustere vakgenoten.

Aan het succes van het marketing-concept dat aan de Heuvel Galerie ten grondslag ligt, twijfelt Brune geen moment. Hij brengt dit nog eens nadrukkelijk in verband met alle elementen die hierin een rol spelen: ontwerp, materialen, gebruik van die materialen, de branchepatronen die in de Heuvel Galerie zijn vertegenwoordigd. 'De basisconcepten voor retail zijn wereldwijd ongeveer dezelfde,' zegt hij. 'Het gaat erom hoe je die basisgegevens weet te combineren met de specifieke omgevingsfactoren van een stad en de mensen die daar wonen.'

Tuinmuur van Sissinghurst, Engeland

EEN IDEALE WERELD BINNEN DE OMMURING

Tuinmuren dienen vanouds om ongewenst bezoek van mensen en dieren buiten te houden. Daarnaast is er ook een esthetisch doel: het scheppen van een eigen, ideale wereld binnen de beslotenheid van de ommuring. Latere eeuwen brengen diverse fantastische metamorfoses van de tuinmuur die echter hedendaags een sluimerend bestaan heeft.

B A K S T E N E N T U I N M U R E N

Samen met zijn onontbeerlijke omheining is de siertuin in alle oude beschavingen terug te vinden - bij de Chinezen, de Arabieren en de Romeinen. In onze gewesten kan de opkomst van de siertuin in de Middeleeuwen worden gevonden. De bestuurlijke en financiële elite bezat in de Middeleeuwen het monopolie op de siertuin: kloosters en kastelen kenden de omsloten tuin als de *hortus conclusus* en de *giardino secreto*. Vaak was die omheining een stenen muur, vooral wanneer het object binnen een verdedigbare veste lag, maar evenzo goed konden hiertoe vlechtwerk, een haag of een houten schutting worden gebruikt. In de noordelijke Nederlanden bestond de tuinmuur doorgaans, bij gebrek aan natuursteen, uit baksteen (de muren van Chateau Neercanne vormen een uitzondering; ze zijn opgetrokken uit de plaatselijke mergelsteen). Wanneer Jacob van Maerlant in de dertiende eeuw 't priefel wei, of veld was ront ghemuert' schrijft, bedoelt hij dus ongetwijfeld een bakstenen muur.

INKIJK

Naarmate de verdedigingsaspecten minder belangrijk werden, kon de tuinmuur lager worden, maar ook weer niet zo laag dat men hinder van inkijk had. We zien ook dat de zodenbank, een van de weinige bouwkundige versieringen in een middeleeuwse tuin, omgeven werd door een laag, rechthoekig bakstenen muurtje, en dat kruid- en bloembedden afgescheiden werden door bakstenen randen. Zo vervaardigde een metselaar in 1438 voor de tuin van het Haagse Binnenhof veertien nieuwe randen voor dergelijke beddingen en werden de bestaande bedden door hem 'ver-

sien ende vermaict'. Dergelijke kruidbedden moeten gezien worden als miniatuurtuintjes binnen de tuin zelf.

Tuinmuren dienden twee doelen: ongewenst bezoek van mens en dier buiten houden, en bepaalde dieren binnen houden. Ook hiervan is een mooi voorbeeld in de literatuur te vinden. Een auteur over het buitenleven raadt in 1588 het volgende aan voor de warande, het park waarin men jacht op klein wild houdt: 'De plaetse sal ghelijck een parck rontommen met mueren besloten wesen die redelijc hooge zijn, om dat daer geen Vossen, Wolfen,

oft ander wilt gedierte in comen en soude ...', en natuurlijk opdat konijnen en gevogelte niet uit de warande konden ontsnappen. De afscheiding van de tuin diende ook een esthetisch doel: men had geen behoefte de directe omgeving buiten de tuin te zien, en kon in de beslotenheid van de omheining een geheel eigen, ideale wereld scheppen.

SLANGEMUUR

Toch voelde men vaak de noodzaak om een oog op die buitenwereld te houden: vanaf de late Middeleeuwen bouwde men priëlen op de hoeken van de ommuurde tuinen, zodat

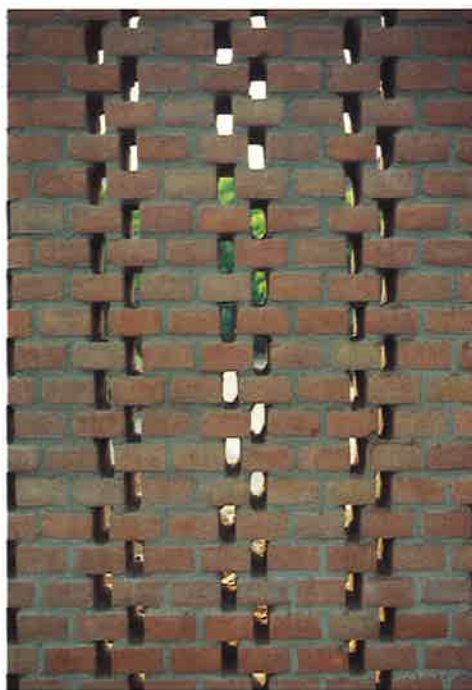
Slangemuur bij Kasteel Zuylen (linksboven) en een nieuwe tuinmuur rondom nieuwbouwcomplex in Wassenaar

Slangemuur bij Huis te Manpad, Heemstede (boven) en de muren rondom Kasteel De Haar, Haarzuilens

over de muur kon worden gekeken. In Engeland werden dergelijke gebouwtjes gazebo's genoemd, mogelijk een samentrekking van 'to gaze above' - er bovenuit kijken.

In de zeventiende en achttiende eeuw ontstond, vooral in Engeland en Nederland, een volledig nieuwe type tuinmuur: de slangemuur of slingermuur. Deze muren waren in slingerende vorm gebouwd, die kon variëren van een flauwe golvende plattegrond tot halve cirkels, terwijl de *murs à retranchement* uit meer rechthoekige nissen bestonden. Met uitzondering van enkele lemen en met riet bedekte muren in Engeland, waren deze muren van baksteen, en presenteerden visueel zeer aantrekkelijk metselwerk. Slangemuren werden gebruikt om leibomen (tegen de muur opgebonden vruchtbomen zoals perziken en abrikozen, maar ook inlandse appels en peren) aan een betere en snellere oogst te helpen. De nissen vormden een lufte tegen de wind en hielden een extra hoeveelheid zonnewarmte vast. De normale vrijstaande, rechte tuilmuren moesten op regelmatige afstanden door steunberen of pilasters worden gestut. Slangemuren konden het door hun vorm zonder versterking stellen en hoefden slechts een halve steen dik te zijn.

Vooral in ons land bleef men enthousiast over de slangemuur. Een tekst uit 1681 zegt over de Princesstuin in Den Haag: '... en strekt u gezicht eens langs deze muur, en aanschouwt daar dat allerschoonste tapijt des weerelts, van zoo veele schoone bloeiende Abrikozen en Perzen...'. Een groot aantal slangemuren zijn in ons land nog bewaard

Detail van tuinmuur De Pont Stichting

DE MEEST OPMERKELIJKE
TUINMUUR BEVINDT ZICH
MISSCHIEF IN TONG, WAAR DE
EIGENAAR GEORGE DURANT EEN
MUUR LIET BOUWEN MET
ALLERHANDE SYMBOLEN,
KRONEN, BISSCHOPSMIJTERS,
VLINDERS, WAPENSCHILDEN,
KRUISEN EN EEN STENEN
PREEKSTOEL

Tuinmuur van het museum van de Pont Stichting, Tilburg (Bentham Crowwel Architecten)

gebleven, bijvoorbeeld in Clingendael in Den Haag, Huis ten Donk, Ridderkerk, Kasteel Zuylen, Sparrendaal in Driebergen, Huis te Manpad, Heemstede, en, als enige stedelijke exemplaar, een slingermuur achter de Schalkwijkerstraat in Utrecht. Behalve de slangemuren, zijn in Nederland weinig bijzondere tuilmuren te noemen: de tuinomheining die Christiaan Huygens in 1646 aan de binnenzijde met een *Dodendans à la Holbein* liet beschilderen, is al lang verdwenen, net als de met landschappen beschilderde schuttingen die men tot in de negentiende eeuw in Amsterdamse stadstuinen kon vinden. Een curiositeit is de twee meter hoge Echomuur op de Muiderberg, die een perfecte echo levert en gedurende eeuwen zo befaamd was dat een Brit in de negentiende eeuw muur en omgeving exact heeft laten namaken op zijn landgoed, echter zonder dat de echo zich liet horen.

POTSIERLIJK

Het buitenland levert een aantal hoogst individualistische voorbeelden van tuilmuren. Zo zijn de twee Zuidoostelijke baroktuinen Veitshochheim en Weikersheim beroemd om hun series dwergenbeelden die in allerlei potsierlijke houdingen op de muren van de tuin zijn geplaatst. Iets dergelijks deed in de late achttiende eeuw ook de prins van Palagonia: monsters, apen en dwergen liggen, kruipen en lopen over de randen van de tuilmuren in de Villa Palagonia, Bagheria bij Palermo. Palagonia zelf had een bochel en wellicht ligt hierin de verklaring voor deze vreemde uitmontering van de tuinmuur.

Het motief van de ommuurde tuin als een versterking werd in het begin van de achttiende eeuw opnieuw gebruikt door de architect Sir John Vanbrugh die voor Castle Howard in Yorkshire een grote tuinmuur ontwierp met elf neo-gothische, bakstenen bastions. Het was niet serieus de bedoeling dat het grote park van Castle Howard verdedigbaar was, en het gebruik van dit element moet dan ook wellicht worden gezien als een speelse verwijzing naar de benaming 'Castle'. In Nederland werden dergelijke motieven al eerder gebruikt, onder meer op Kasteel Amerongen, terwijl hiervan rond 1900 een heropleving is te zien in de bastions in en om Kasteel De Haar in Haarzuilens.

IMITATIE

In de latere achttiende eeuw verdween met de uitvinding van de ha-ha (een greppel die volgens de legende zo werd genoemd vanwege de reactie van de eerste bezoekers) de noodzaak voor een tuinmuur aan alle kanten van het park. In Engeland begon rond 1720 de

Kennedy Castle, Engeland

mode van de landschapstuin, de 'natuurlijke' tuin, waarbij het ideale tuinlandschap eruit zag als een imitatie van de natuur rondom. Dit bracht met zich mee dat men doorzichten nodig had op die natuur. Ongewenste gasten, menselijk of dierlijk, dienden echter nog steeds geweerd te worden, waardoor een barrière nodig bleef. De landschapsarchitect William Kent introduceerde een vernuftige oplossing: de eerder genoemde ha-ha. Door de verzonken ligging was er onbelemmerd uitzicht op de omringende natuur, terwijl in de greppel soms een muur werd geplaatst die alsnog binnendringers tegenhield.

Toch bleef een landgoed, net als moestuinen, nog vaak ommuurd. Dat had alsnog zijn praktische redenen, en voor enkelen bleef de muur een object ter versiering. De meest opmerkelijke tuinmuur is misschien die in Tong, Shropshire, waar de half-waanzinnige eigenaar George Durant in de vroege negentiende eeuw langs een van de toegangen naar het landgoed een stuk muur liet bouwen waarin allerhande symbolen, kronen, bisschopsmijters, vlanders, wapenschilden, kruisen en een grote stenen preekstoel waren verwerkt. In veel van de gehuchten op zijn landgoed liet

Arley Hall, Engeland

Durant de muren van huizen en tuinen bewerken met het familiewapen, of fantasieontwerpen; het moet een manier zijn geweest om zijn eigenzinnige stempel direct op zijn omgeving te drukken.

De tuinmuur kan zelfs zijn oorsprong vinden in ideële motieven. De Engelse landjonker John Fuller liet in 1816, toen grote werkloosheid heerste, om zijn landgoed Brightling Park, Sussex, een kilometers lange muur bouwen door werkloze landarbeiders. Voor deze tewerkstelling werden ze naar behoren betaald.

KUNSTVORM

In de twintigste eeuw keert de tuinmuur tijdelijk op volle sterkte terug, als kunstvorm. Het Güell Park in Barcelona (1906-1926) door Antonio Gaudí is een van de bekendste werken van de architect, en dankt zijn identiteit aan de lange, met gebroken tegels ingezette muren die Gaudí door het park liet slingeren. Hier is het motief van de tuinmuur, samen met de merkwaardige viaducten, tot leidraad voor het parkontwerp zelf geworden.

De muur wordt in het begin van de eeuw het kenmerk van de modernistische stroming in de tuinkunst: de architectonische tuin, die door de Britse tuinontwerpster Gertrude Jekyll in samenwerking met de architect Edwin Luytens is ontwikkeld. Lage bakstenen muurtjes vormen in hoekige vormen balustrades en terrassen, of perken bloembedden af. De tuinmuur lijkt zich in de tuin zelf te hebben genesteld. In Nederland werd deze stijl met veel succes onder meer nagevolgd door D.F. Tersteeg. Een wel heel extreem voorbeeld van het samengaan van baksteen en natuur is de recente 'Eco-kathedraal' van L.G. Leroy in Heerenveen, waarbij sloopmaterialen tot grote muren worden gestapeld en gemetseld.

DE RELATIE TUSSEN SCHOONHEID, FUNCTIE EN RENDEMENT

WALTER BRUNE EN WOLFGANG BAYS

De stadsarchitectuur heeft sinds de jaren zeventig, toen de vervulling van directe behoeften de voornaamste drijfveer vormde van stadsplanning, een belangrijke wijziging ondergaan. Hoewel veranderingen in materiële normen en waarden daaraan zeker hebben bijgedragen, vormen ze niet de belangrijkste verklaring hiervoor. Vooral de wijzigingen in leefstijlen en stedelijke (sub)culturen hebben geleid tot een kritischer vraag naar comfort in leefomstandigheden en moderne recreatiefaciliteiten. Dit heeft erin geresulteerd dat meer aandacht uitgaat naar revitalisering van het stadshart en de ontvankelijkheid van mensen voor wat 'mooi' is en wat de 'kwaliteit' van het bestaan uitmaakt; tegelijkertijd wordt er moeite voor gedaan dat mensen zich kunnen identificeren met hun omgeving, opdat zij een nieuwe relatie kunnen ontwikkelen met de stedelijke structuren waarin zij leven.

FILOSOFIE

Ongetwijfeld past het hiervoor geschetste beeld bij de belangrijkste trends van onze huidige samenleving. Maar dit is ook om andere redenen van toepassing op onze tijd, omdat ervan wordt uitgegaan dat het nodig is op systematische basis een verband te leggen tussen schoonheid, functie en sociaal-economische levensvatbaarheid. Deze gedachte vormt de kern van de corporate filosofie waarmee ons bureau opdrachten tegemoet treedt. De ontwikkeling van de Heuvel Galerie berust op een visie die wij als architecten en consultants hebben op het fenomeen multifunctionele winkelpassage. De overdekte passage begon zo'n 200 jaar geleden aan een opmars in diverse Europese steden en bereikte ongeveer 100 jaar geleden een hoogtepunt. In Parijs, Londen, Den Haag, Brussel en Moskou zijn prachtige negentiende-

Brune Consulting staat voor architectuurontwerp, projectontwikkeling en projectmanagement. Het in Düsseldorf gevestigde kantoor is ruim 35 jaar geleden gestart door Walter Brune. In de loop der tijd heeft het bedrijf zich gespecialiseerd in het ontwerpen en ontwikkelen van winkelcentra, hotels, warenhuizen en kantoorgebouwen. Ervaring met multifunctionele complexen die diverse van deze functies herbergen, is opgedaan in onder andere Duitsland, Oostenrijk, Hongarije en Amerika. De wederopstanding van de overdekte multifunctionele winkelpassage, waarvan behalve de Heuvel Galerie ook de door Brune in eigendom ontwikkelde luxueuze Kö Galerie in Düsseldorf voorbeelden zijn, heeft ertoe geleid dat Brune Consulting zich ook op dit terrein een vooraanstaande naam heeft verworven.

eeuwse voorbeelden te zien die getuigen van de toenmalige sophistication van de stedelijke cultuur. Bovendien gelden ze nu voor ons als architectonische hoogtepunten. Deze trend uit de vorige eeuw lijkt opnieuw ontdekt te worden. Onze visie hierop is dat hedendaagse overdekte winkelpassages geen architectonische monumenten in de strikt academische zin hoeven te zijn, maar complexen die op een gemakkelijke, positieve manier kunnen worden ervaren door de gebruikers in de stad zelf of door bezoekers daarvan. Een winkelpassage is een persoonlijkheid. Om daaraan vorm te geven is het

nodig ontvankelijk te zijn voor de diverse factoren die een rol spelen: architectonische sophistication, veelzijdige branchepatronen, grootte van de afzonderlijke winkels, de combinatie met andere functies zoals kantoren en appartementen.

CONCEPT

De Heuvel Galerie bevindt zich dankzij de lokatie en de verwevenheid met de lokale context op een uitgelezen plaats om het multifunctionele concept optimaal te benutten. Een behoedzame aanpassing van het complex aan de bestaande structuren van de Eindhovense binnenstad, een gevoelig oog voor de karakteristieken van die binnenstad en het opnemen van de bestaande wandelroutes in de plattegrond van het complex vormen de basis voor het stedenbouwkundig concept. Door veel aandacht te geven aan een bepaalde gelaagdheid van de ruimten in het complex en door een hoge graad van detailleringen aan te brengen, hebben we willen bereiken dat er een kwalitatief hoogwaardig beeld ontstaat dat op een direct gevoelsmatig niveau spreekt tot de gebruikers.

Kwaliteit en sfeer, kunst en architectuur kunnen in onze opvatting worden samengebracht om zo bij te dragen aan een stedelijk complex dat van groot belang is voor het individuele en onderscheidende karakter van de stad en het mogelijk maakt voor gebruikers zich daarmee te identificeren. Identificatie leidt tot acceptatie en dat leidt op haar beurt tot een actief gebruik van het complex. Zorgvuldige architectuur die stoelt op deze uitgangspunten draagt ertoe bij dat waardevastheid en winstgevendheid van multifunctionele winkelpassages op de lange termijn zorgvuldig gepland kunnen worden.

Leden Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten

Bato's Gilde B.V., Heerewaarden

Biezeveld B.V., Steenfabriek,
Kerkdriel

Boral Doorwerth Straatsteen bv, -
Steenfabriek Daams, Spijk

Boral Doorwerth Straatsteen bv, -
Steenfabriek Doorwerth, Doorwerth

Boral Doorwerth Straatsteen bv, -
Steenfabriek Lobith I, Spijk

Boral Nedusa Baksteen bv, -
Steenfabriek Erlecom, Erlecom

Boral Nedusa Baksteen bv, -
Steenfabriek Huisman-Milsbeek,
Milsbeek

Boral Nedusa Baksteen bv, -
Steenfabriek Lobith III, Lobith

Boral Nedusa Baksteen bv, -
Steenfabriek Smeyers &
Voortman, Markelo

Brada Baksteen Esbeek B.V., Esbeek

Brada Baksteen Oosterhout B.V.,
Oosterhout (N.B.)

'Buggenum' B.V., Kleiwaren-
fabriek, Buggenum

'De Bylandt' B.V., Waalsteen-
fabriek, Lobith-Tolkamer

L.J. Duijs, B.V. Steenfabrieken,
Hedikhuizen

Echter Steenfabriek, B.V., Echt

Leopold Engels, B.V. Steenfabriek,
Helden-Panningen

Façade Beek B.V., Beek (L)

Hagens Steenfabrieken B.V., Oeffelt

'Huissenswaard', B.V. Steenfabriek,
Angeren

Hijlkema B.V., Steenfabriek, Delfzijl

Joosten en Co v/h Gebr. Joosten,
Steenfabriek, Wessem

Joosten B.V., Kleiwarenfabriek,
Kessel (L)

Koramic Bommel B.V., Haalderen

Koramic Kijfwaard Oost B.V.,
Pannerden

Koramic Kijfwaard West B.V.,
Pannerden

Koramic Wolfswaard B.V.,
Opheusden

'Nuance', Kleiwarenfabriek,
Afferden (L)

Randwijk anno 1839, B.V.
Steenbakkerij, Heteren

Rodruza - Steenfabriek
Rossum B.V., Rossum (Gld.)

Rodruza - B.V. Steenfabriek
'De Zandberg', Gendt

Roodvoet' B.V., Steenfabriek 'De
Rijswijk (Gld.)

Rijswaard' B.V., Steenfabriek 'De
Aalst (Gld.)

Schipperswaard BV, Steenfabriek,
Echteld

'St. Joris', Keramische Industrie
B.V., Beesel (L)

Strating B.V., Steenindustrie,
Oude Pekela

Teewen B.V. Steenfabriek Haaften,
Haaften

Teewen B.V. Porisofabriek
Hendrik, Brunssum

Teewen B.V. Steenfabriek Heteren,
Heteren

Teewen B.V. Steenfabriek Ochten,
Ochten

Teewen B.V. Steenfabriek Thorn,
Thorn

'Terra' B.V., Steenfabriek, Son

**Timmermans en Zoon, Vlamoven-
steenfabrieken**, Elst (U)

Waalwaard' B.V., Steenfabriek 'De
Dodewaard

Zennewijnen BV, Steenfabriek,
Zennewijnen

'Baksteen' is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled distribution drie maal per jaar. Het blad biedt informatie over de baksteenindustrie en belicht opvattingen over het ontwerpen in baksteen. Daarnaast bevat 'Baksteen' artikelen over stapeltechniek en construeren, produktassortiment en kwaliteit, en de wijze waarop baksteen in de werk- en woonomgeving wordt toegepast. Elk nummer bevat een Portfolio waarin de belevingswaarde van baksteen aan de hand van een opvallend bouwwerk centraal staat.

IS GEMETSELD IN BAKSTEEN